

KONFERENCE KRAJKÁŘSTVÍ V ORLICKÝCH HORÁCH A PODORLICKU

Vlastimil Havlík

Univerzita Hradec Králové

Oblast Orlických hor a Podorlicka se řadí společně s oblastí krušnohorskou, s okolím Sedlice u Blatné v jižních Čechách, s pomezím Českého lesa a Šumavy (např. se Strážovem na Klatovsku) nebo s Dobrovicí na Mladoboleslavsku, k tradičním krajkářským regionům českých zemí. Počátky krajkářství na severovýchodě Čech bývají spojovány s Magdalenou Grambovou, rozenou Reichlin von Meldegg, manželkou pobělohorského majitele panství Vamberk Kašpara z Grambu. Není ovšem vyloučeno, že krajky tam byly zhotovovány již dříve. Paličkování krajek (zejména krajek mnohopárových a páskových) se postupně rozšířilo do mnoha míst oblasti. K významným centrům krajkářství severovýchodních Čech patřily a v některých případech dodnes patří Vamberecko, Kosteletko, Opocensko, Orlickoústecko, Rokytnicko, Rychnovsko a Žambercko.

Krajkářství sehrávalo v regionu poměrně významnou roli v sociálně ekonomické rovině. Výroba krajek a obchodování s nimi byly zdrojem obživy mnoha rodin. Krajky zhotovovali ženy, muži i děti. Odměna za ně představovala významný zdroj příjmů především v rodinách bezzemků. Paličkovalo se také mezi drobnými zemědělci a na selských usedlostech, zejména v zimním období. Až do počátku 20. století organizovali výrobu krajek faktori, a to prostřednictvím nákladnického, faktorského systému. Zájem o krajky projevovali rovněž podomní obchodníci. Krajky byly i vyváženy, na Moravu, na Slovensko a pravděpodobně také do dalších zemí. Hotoveny byly samostatně, v „režii“ jednotlivých rodin, i podomáckými krajkářkami a krajkáři spojenými v družstvech. První bylo založeno v roce 1922 v Sopotnici na Orlickoústecku. V roce 1946 bylo založeno krajkářské družstvo Vamberecká krajka, Vamberk, se kterým spolupracovala řada významných textilních výtvarnic. Některé byly pracovníci Ústředí lidové umělecké výroby, s nímž družstvo spolupracovalo. Byly v něm realizovány i krajkové tapisérie a objekty pro světové výstavy Expo 58 v Bruselu a Expo 67 v Montrealu. Na činnost družstva navázala roku 2003 Vamberecká krajka CZ s.r.o., Vamberk.

Průmyslová výroba, pronikající postupně i do ruční výroby krajek, se dostávala do hornatého regionu se zpožděním. Do Vamberku například až v první čtvrtině 20. století.

Krajkářství v oblasti mělo a má i vliv na zkvalitňování života obyvatel. Krajky zdobily a zdobí jejich příbytky, oděv, z krajek byly a jsou tvořeny šaty, krajky patřily a stále patří k významným módním doplňkům. Vytváření krajek je v současné době v regionu i významnou oblastí profesionální a amatérské umělecké textilní tvorby, jedním ze způsobů trávení volného času, relaxace.

O tradici krajkářství v Orlických horách a Podorlicku pečují, připomínají ji, vamberecká Krajkářská škola, založená roku 1887, Muzeum krajky ve Vamberku s počátky ve dvacátých letech 20. století. K iniciativám a akcím spjatým s krajkářstvím patří Mezinárodní setkání krajkářek, pořádané od roku 1994 ve Vamberku. V rámci setkání je ve městě, počínaje rokem 2002, uskutečňována soutěžní přehlídka Bienále české krajky. V lichých letech jsou v něm pořádány Krajkářské slavnosti. V letech 2007-2018 existoval projekt Svět vamberecké krajky o.p.s., jehož cílem bylo zachovat její výrobu pro další generace.

Úsilí o udržení tradice výroby paličkované krajky v oblasti, bylo po roce 2000 vícekrát oceněno Radou Královéhradeckého kraje (udělením Zlatého kolovratu, označením Mistr tradiční rukodělné výroby Královéhradeckého kraje) a v roce 2020 ministrem kultury České republiky (označením Nositel tradice lidových řemesel). V roce 2017 byla na Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury Královéhradeckého kraje zapsána Tradice generačního předávání krajkářství na Vamberecku, o dva roky později byla uvedena tradice zapsána na Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky.

I přes uvedené skutečnosti přitom nebyla krajkářství v oblasti, jeho tradici, dosud věnována odborná konference či specializovaná publikace¹. Neplatí to přitom, alespoň v rovině odborné publikační činnosti, o jiných, s regionem rovněž úzce spjatých družích rukodělné, popřípadě mechanizované výroby, o výrobě sklářské², tkalcovské³, o modrotisk⁴, produkci hraček⁵ nebo o zpracovávání dřeva, řezbářích, stavitelích, sochařích⁶.

Obr. 1: Výstoupení M. Rejzlové na konferenci Krajkářství v Orlických horách a Podorlicku. Foto: V. Havlík, 2022

Obr. 2: Výstoupení V. Pilné na konferenci Krajkářství v Orlických horách a Podorlicku. Foto: V. Havlík, 2022

Obr. 3: Z prezentace V. Pilné na konferenci Krajkářství v Orlických horách a Podorlicku. Foto: V. Havlík, 2022

Obr. 4: Z výstavy Tradice krajkářství na Vamberecku, uspořádané u příležitosti konference Krajkářství v Orlických horách a Podorlicku. Foto: V. Havlík, 2022

Ve snaze o postupnou nápravu situace uspořádali pracovníci Katedry výtvarné kultury a textilní tvorby (KVKT) Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové 24. března 2022 celodenní odbornou konferenci Krajkářství v Orlických horách a Podorlicku. Setkání odborníků bylo uskutečněno v prostorách katedry, a to v rámci Pedagogických dnů, tradiční přehlídky odborné a tvůrčí činnosti pedagogů kateder fakulty a jejích hostů. Na konferenci bylo prezentováno jedenáct příspěvků, se dvěma z nich vystoupily kolegyně ze Slovenské republiky, z Vysoké školy výtvarných umění v Bratislavě. Vystupujícími byly přiblíženy krajkářství a krajky, a to nejenom z dané oblasti, z několika úhlů pohledu. Zabývali se jejich historií, osobami spjatými s tradicí krajkářství v oblasti, úlohou kraje v dějinách odívání, v církevním prostředí, o krajkách bylo pojednáno jako o muzejních exponátech a sbírkových předmětech, jimž je třeba věnovat v depozičních, expozicích a na výstavách odpovídající péči. Další vystoupení patřila představitelkám moderní české krajky, roli krajky ve vysokoškolské výuce studentů, v jejich projektech, realizacích.

Konferenci zahájila a závěrečného slova se ujala vedoucí KVKT Mgr. Art. Mária Hromadová, Art.D. První vystupující, Mgr. Martina Rejzlová (Muzeum krajky, Vamberk), se ve své prezentaci věnovala tradici krajkářství na Vamberecku, historickému vývoji ručně paličkované krajky a generačnímu předávání tradice paličkování a její podpoře v oblasti. Táž přednášející informovala, společně s jejím kolegou z vambereckého muzea Mgr. Mikulášem Heinrichem, o uskutečněné rekonstrukci Muzea krajky, o prezentaci kraje v něm a o propagaci muzea v kontextu mediální strategie Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, jehož je vamberecké muzeum součástí.

Přínosným bylo vystoupení Ing. Markéty Škrdlantové, Ph.D. z Vysoké školy chemicko-technologické v Praze se vše říkajícím názvem Péče o textilní sbírkové předměty.

Obr. 5: Z prezentace B. Cepkové na konferenci Krajkářství v Orlických horách a Podorlicku. Foto: V. Havlík, 2022

Obr. 6: Z prezentace B. Cepkové na konferenci Krajkářství v Orlických horách a Podorlicku. Foto: V. Havlík, 2022

Zabývala se v něm mimo jiné i nejčastějšími příčinami jejich poškození. Neméně zajímavou byla prezentace Mgr. Veroniky Pilné, Ph.D. (Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Plzni) s bohatou obrazovou dokumentací, zaměřená na využití kraje od oděvu, na různých oděvních součástkách a doplňcích (límce, lemy, aplikace na čepcích, košilích apod.) v Evropě od druhé poloviny 16. století. Přednášející seznámila přítomné i s tím, že pro rukodělnou krajkářskou výrobu, soustředěnou v Evropě do několika významných oblastí, center, byly charakteristické nejenom kombinace vzorů a technik, ale také, do určité míry, typické použití kraje. Nově zpracované téma na konferenci představil PhDr. Radek Martinek, Ph.D. (Biskupství královéhradecké, Hradec Králové, a Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové). Věnoval se uplatnění ruční krajky a jejich napodobenin na bohoslužebných oděvech (na bílém kostelním prádlu, ornátech, lemech oltářních pláten) v Čechách a na Moravě v letech 1860-1915. Dodavateli ručně i strojně vyráběných kraje byly zejména závody specializované na „církevní zboží“, nacházející se v mnoha případech v tradičních centrech krajkářské výroby. Typickým pro jejich produkci byla, slovy dr. Martinka, skutečnost, že „se často snažily napodobit i starší typy francouzských a belgických kraje, a vyjít tak vstříc povětšinou konzervativnímu vkusu duchovenstva“. PhDr. Petra Mertová, Ph.D. (Technické muzeum, Brno) se zevrubně, s přehledem zabývala dosud pouze okrajově zpracovanou problematikou tovární výroby krajky, ačkoli tzv. strojní krajky tvořily od konce 19. století většinu krajkářské produkce. Přítomní se dozvěděli mimo jiné i to, že továrně vyráběné krajky byly zpočátku velmi jednoduché. Zejména šlo o tyly a sítě, podklady pro vyšívání a montované krajky. „Postupně však“, slovy dr. Mertové, „nabývaly dokonalejších a rozmanitějších tvarů, jež mnohdy dokonale kopírovaly ruční krajky, své předlohy“. Rozpoznat strojní krajky od ručních

je přitom podle ní záležitostí specialistů. Přednášející uvedla i nejznámější podniky, které se na našem území výrobě kraje věnovaly, respektive věnují. Vystoupení Anny Halíkové sestávalo z údajů o výtvarnicích věnujících se kraje, a to od prvorepublikových představitelk moderní české krajky (Emilie Paličková-Mildeová a další) po současnost, a z reprodukcí jejich prací, Mgr. Vlastislav Tokoš (Muzeum a galerie Orlických hor, Rychnov nad Kněžnou) věnoval svoje vystoupení, nazvané Úcta k tradici ?!, úvaze o fenoménu krajky, a to na základě dojmů z přečtení několika článků o kraje a krajkářství, publikovaných v poslední čtvrtině 20. století v odborném tisku. Mgr. et Mgr. Klára Zářecká, Ph.D. (Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové) pojednala zajímavě o Magdaleně Grambové, rozené Reichlin von Meldegg (?-1671), manželce pobělohorského majitele panství Vamberk Kašpara z Grambu. Magdalena Grambová, o níž toho není dosud příliš známo⁷, rozšířila podle tradice na Vamberecku umění flanderské krajky. Dr. Zářecká čerpala pro svoje vystoupení z archivních jezuitských pramenů, svědčících o majetkových a dalších sporech Grambové s jezuitským řádem. Ke kvalitě a tematické pestrosti konference přispěly pedagožky bratislavské Vysoké školy výtvarných umění Doc. Blanka Cepková, MA a Mgr. art. Beáta Gerbócová, ArtD. Obě se věnovaly kraje a její úloze ve výuce na tamní Katedře textilní tvorby. Docentka Cepková prezentovala na téma „inspirace krajkou a realizace v alternativních materiálech a technologiích na příkladu studentských projektů – od inspirace až po postupy realizace, různé výstupy od šperku až po práce do exteriéru“, doktorka Gerbócová představila výsledky tvorby, projekty studentů Ateliéru textilní tvorby uvedené katedry, a to díla vytvořená na elektronickém žakárovém stavu s ručním prohozem útku.

V rámci konference probíhaly ukázky paličkování studentů KVKTT pod vedením Bc. et Bc. Věry Prášilové (Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové), u příležitosti akce byla ve dnech 21.-24. března instalována v prostorách katedry výstava s názvem Tradice krajkářství na Vamberecku, jejíž kurátorkou byla Mgr. Martina Rejzlová. Výstava sestávala z posterů s reprodukcemi a textem a z ukázek paličkových módních doplňků významných výtvarnic - krajkářek. Příspěvky, které zazněly na setkání odborníků v Hradci Králové, budou otištěny v konferenčním sborníku.

POZNÁMKY

¹ Přínosným bylo bezpochyby vydání práce věnované významné představitelce moderní české krajky, rodačce z Javornice v podhůří Orlických hor, výtvarnici, krajkářce a etnografce celoživotně spjaté s Podorlickem Marií Sedláčkové-Serbouskové (1895-1964). Viz HULCOVÁ, Marie. *Krajky z nitě života Marie Sedláčkové-Serbouskové*. Rychnov nad Kněžnou: Muzeum a galerie Orlických hor, 2004. 155 s.

- ² ŠPLÍCHAL, Václav – ŠŮLA, Jaroslav. *Křehká krása z Orlických hor: sklo, sklárny a skláři Orlických hor a Podorlicka*. Deštné v Orlických horách: Muzeum zimních sportů, turistiky a řemesel, 2004. 177 s.
- ³ HYNKOVÁ, Hana. *Lidové tkaniny v oblasti Orlických hor*. Rychnov nad Kněžnou: Okresní muzeum Orlických hor, 2002. 81 s.; VINTEROVÁ, Tereza. *Malé mechanické tkalcovny v povodí Zlatého potoka v Orlických horách*. Dobré: OS Libri, 2009. 65 s.
- ⁴ HYNKOVÁ, Hana. *Modrotisk v oblasti Orlických hor*. Dobré: SEN, 2000. 27 s. XXI s. obr. příl.
- ⁵ ŠPLÍCHAL, Václav – OTAVOVÁ, Marie – PECHÁČKOVÁ, Miroslava. *Svět hraček v orlickém a podorlickém kraji*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 2013. 223 s.
- ⁶ ŠPLÍCHAL, Václav – OTAVOVÁ, Marie. *Člověk a dřevo v orlickém a podorlickém kraji*. Žamberk: Městské muzeum, 2004. 285 s.; ŠPLÍCHAL, Václav. *Řezbáři, sochaři, stavitelé*. [Deštné v Orlických horách]: Regia, 2011. 40 s.
- ⁷ Příspěvek ke změně by mohla čerstvě vydaná publikace DRAGOUN, Bohumír et al. *Magdalena Grambová - návrat tváře?* Vamberk: Spolek přátel historie Vamberka, [2021]. 83 s.

Obr. 7: Z výstavy Tradice krajkářství na Vamberecku, uspořádané u příležitosti konference Krajářství v Orlických horách a Podorlicku. Foto: V. Havlík, 2022

Obr. 8: Z výstavy Tradice krajkářství na Vamberecku, uspořádané u příležitosti konference Krajářství v Orlických horách a Podorlicku: Kolekce límců od Stanislavy Losové a zelený dracounový klobouk od Evy Fialové. Foto: V. Havlík, 2022